В. В. Петровський. **Українсько-російські взаємини в сучасній західній науковій літературі (1991–2001 рр.).**
Харків: Майдан, 2003. 492 с.

Монографія харківського дослідника, що є підсумком аналітичного осмислення численної наукової та публіцистичної літератури західних авторів, присвяченої сучасному стану розвитку України й Росії, а також їхнім узаємним стосункам після розпаду СРСР, є помітним явищем української наукової думки початку XXI століття. На її непересічність указують, на наш погляд, два суттєві моменти: по-перше, вона допроваджує читача в лабораторію мислення західних учених, не обтяжених стереотипами посткомуністичного бачення, і тим самим значно розширює обрії ерудиції в оцінці трансформаційних процесів на теренах колишнього СРСР та європейського континенту в цілому; по-друге, значно менша заанґажованість (зрозуміло – уявна), відкритість і відвертість західних учених у підходах до вивчення означеної тематики змушує автора йти тим самим шляхом, створюючи зразок дослідження, гідний для наслідування сучасними науковцями України. Є також цілком зрозумілий третій момент цієї монографії – «особливий» характер нинішніх українсько-російських відносин, який містить у собі велику кількість альтернатив їх розвитку, доленосних не тільки для цих двох країн, а для всього людства у новому столітті.

Ознайомлення з монографією, насиченою (буквально «нашпигованою») великою кількістю тематичних сюжетів, залишає у читача подвійне враження: з одного боку, змальовано докладну картину і західної наукової думки та сприйняття нею стосунків двох сусідніх держав, і розвиток самих цих стосунків, а з другого – більшість порушених у книжці тем можуть (і повинні) стати об'єктом і предметом самостійного вивчення. Складається враження, що книжка поєднує принаймні дві-три монографії. Тому й виникає певне відчуття «недоситу» і побіжности зображення окремих сюжетів, часте повернення до одних і тих самих авторів та їхніх праць у різних частинах книжки. На наш погляд, це пов'язано з обраним автором жанром «проблемної історіографії», яка завжди містить «небезпеку» неусвідомленого «сповзання» до висвітлення конкретно-історичної тематики через призму спеціяльної літератури. Певною мірою не вдалося уникнути цього й харківському дослідникові.

Проте завдання рецензента полягає не тільки у вишукуванні промахів, а й в експонуванні здобутків, цілком очевидних у цьому випадку: без перебільшення, величезна аналітична робота з англомовними текстами (понад 300 монографій і 1500 статтей та рецензій), типологізація праць західних авторів за школами і напрямами, глибоке знання тенденцій розвитку світової наукової думки, виважені оцінки й зрілі висновки – все це треба записати в актив автора монографії.

Перший розділ, присвячений історіографії та методології вивчення теми, посідає особливе місце в монографії і може розглядатися як самостійне дослідження. Прагнучи окреслити здобутки західної, української та російської історіографій (радше – наукової літератури), дослідник зосереджує увагу на тих

методологічних зрушеннях, котрі відбулися в усіх трьох окреслених групах після розпаду Радянського Союзу й соціялістичної системи. Очевидно, що, взявши на себе таке важке завдання, дослідник змушений лише в дуже загальних рисах окреслити наявні наукові потенціяли, щоб зробити висновок про «фраґментарний характер» висвітлення заявленої теми в сучасній науковій літературі. Вже тут (перший параграф першого розділу) вимальовуються сюжети, котрі надалі визначатимуть авторські розмірковування: проблеми національної ідентичности та їх конфронтаційного осмислення в працях учених трьох «таборів» – «західного», українського й російського. Побіжно зауважмо, що автор цілком має рацію, коли стверджує, що українська русистика й російська україністика наразі не стали академічними дисциплінами в обох країнах – вони обтяжені громадсько-політичними й національними проблемами (с. 38). (Щодо української русистики, то, на наш погляд, про неї взагалі поки що не можна говорити – через брак в Україні серйозних досліджень з історії та сучасного стану Росії.)

У другому параграфі першого розділу переконливо показано зміну методологічних парадигм, яка відбулася на Заході внаслідок розпаду СРСР. Її результатом був відхід від політично заанґажованої радянології і пошук нових підходів з акцентом на етнічно-культурних явищах, виникнення нових напрямів студій, заснованих на теоріях «модернізації», «конфліктології», «транзитології» та ін. Така ситуація в західній науковій літературі щодо бачення історичних процесів, без сумніву, відбиває «інтелектуальний плюралізм», що став характерним для західної наукової думки останнього двадцятиріччя під впливом постмодерністських тенденцій. Він містить у собі великі евристичні можливості різнопланового підходу до досліджуваних явищ, тобто багатоаспектного (а значить, і глибшого) їх відображення. Перший розділ завершується ґрунтовним параграфом, який можна вважати лейтмотивом книжки: українські студії перетворилися на Заході на окремий комплекс соціогуманітарних наук, який привертає чимраз більшу увагу західних (американських, британських, німецьких, французьких та ін.) дослідників. Як далі демонструє автор, цей інтерес зумовлено не тільки власне науковими чинниками (серед яких на першому місці – проблема націй і національної державности), а й значною мірою політичними – стурбованістю світової громадськости розвитком ситуації на сході Европи, пов'язаної з долею Росії та пострадянських країн, серед яких Україну висувають, за значенням, на перше місце. Таким чином українсько-російські стосунки перетворюються на центральне питання утвердження (чи поразки) демократичних цінностей на посткомуністичному просторі.

Тут важко утриматися від історичних аналогій, зокрема від порівняння европейської ситуації XIX ст., коли польське питання було «лакмусовим папірцем» збереження чи ліквідації імперських систем Росії, Німеччини й Австро-Угорщини: Перша світова війна й революції початку XX ст. розв'язали цей вузол суперечностей, зруйнувавши дві з трьох тодішніх імперій і утвердивши Польщу на політичній мапі Европи. Сучасний стан «українського питання» (безперечно, така назва є умовною) – збереження і зміцнення незалежної України з орієнтацією на европейський вибір чи її «відкочування» до евразійського російського простору – визначатиме майбутню конфіґурацію старого континенту й світового порядку в цілому.

Якщо у монографії В. Петровського йдеться переважно про аналіз західної політологічної наукової літератури, то другий розділ безпосередньо присвячено

аналізові західної історичної літератури та висвітленню нею українсько-російських стосунків. Для історика цей розділ найбільш цікавий. У ньому оглянуто, як змінювалися підходи західних учених, передусім істориків, до розуміння проблем минулого українців і росіян, особливо тих, що їх раніше представляли «спільним історичним доробком». Таких проблем є дуже багато, тому автор зупиняється лише на найголовніших. Але спершу він акцентує увагу на методологічних підходах сучасних західних дослідників, котрі у переважній більшості прийшли до усвідомлення конструктивного характеру історичних знань, підпорядкованих певним суспільно-політичним потребам. Тому в центрі їхніх студій перебуває історична свідомість (історична пам'ять) і усталені в ній мітологізовані уявлення про минуле. Деконструкція цих уявлень, з'ясування умов і обставин їх виникнення, поширення й функціонування в сучасному суспільстві характеризують дослідницькі зусилля зарубіжних учених. Досягнуті на цьому шляху результати, зокрема на прикладі багатьох інших народів і країн світу, дають багатющий матеріял для усвідомлення небезпеки впливу дійсної або уявної історичної пам'яті на розв'язання сучасних суспільно-політичних проблем.

Українсько-російські стосунки впродовж тривалого історичного минулого – надзвичайно благодатний матеріял для розкриття ролі істориків у формуванні історичної свідомости. Спостереження західних учених над історичною свідомістю населення сучасної України виявили присутність і поширення кількох вітчизняних версій національної історії: М. Грушевського, В. Липинського, також радянської версії. Всі вони досить міцно вкоренилися в свідомості різних груп населення і поки що не дають підстав сподіватися швидкого подолання соціяльних і регіональних відмінностей у сприйнятті минулого, формування загальноукраїнської моделі історії України.

Далі автор монографії простежує розбіжності у трактуванні проблем минулого України й Росії в працях західних істориків. Одним з дискусійних питань надалі залишається проблема загальної концепції історії України: історією чого вона є – етносу чи території? Автор зупиняється на основних підходах західних дослідників до цього питання, констатуючи перевагу погляду про «модернізаційний» варіянт української історії, за яким український етнос проходить ті самі стадії розвитку, що й інші народи світу на шляху до «модерности». З таких позицій історія України виступає складником світової історії, а це дає можливість порівнювати її з іншими історіями, виявляючи як спільні, так і особливі риси. Шкода тільки, що в монографії цьому сюжетові приділено дуже мало уваги (лише три сторінки: 108–111), з яких читачеві важко зрозуміти погляди таких знаних фахівців, як О. Субтельний, П. Магочий, Р. Шпорлюк, А. Каппелер та ін., а тим більше виявити ставлення до них автора.

Подальший аналіз західної історіографії обертається навколо проблем, пов'язаних зі спільною історією двох народів у рамках Київської Русі, Російської імперії та Радянського Союзу. Чимало уваги приділено проблемі Київської Русі, дискусії щодо якої не припиняються вже понад два століття. У центрі уваги – дві версії давньоруської державности: імперська російська і схема М. Грушевського. За спостереженням автора монографії, більшість західних учених заперечують приналежність Київської Русі виключно українській історії, посилаючися на рівень етнолінгвістичного розвитку її населення. При цьому вони керуються «модерністич-

ною», а не «примордіялістською» моделлю формування націй, уважаючи, що вони є продуктом досить пізнього розвитку етносів. Проте й ідея успадкування Москвою «київської спадщини» сьогодні викликає серйозні сумніви західних фахівців, котрі звертають увагу на розвінчування мітів російської історіографії щодо Київської Русі (Е. Кінан). Шкода, що автор монографії обмежився констатацією факту «сумнівів» західних істориків стосовно успадкування Росією давньокиївської державности, не подавши ані свого ставлення до цієї проблеми, ані поглядів сучасних українських істориків. Історіографічний аналіз усе ж таки повинен подавати й погляд дослідника на наявні інтерпретації, чого ми, на жаль, не знаходимо в книжці: автор обмежується побіжною констатацією оцінок зарубіжних учених. Це стосується не тільки сюжету з Київською Руссю, а й інших, зокрема, пов'язаних з подіями козаччини і гетьманщини.

Серед останніх особливу увагу західних дослідників привертають дискусії навколо виникнення ідей «малоросійства» й Переяславської угоди 1654 р. Б. Хмельницького. Для західних дослідників ці ключові явища української історії важливі не з точки зору їх наслідків, а з огляду причин і мотивів обох сторін, які перетворили їх на реальність. Незважаючи на певні розбіжності між дослідниками, більшість з них дійшла переконання про «західне» (українське) походження ідеї реанімації «єдиної Русі», яка значною мірою зіграла на руку московським правителям, котрі з подачі українських інтелектуалів (Л. Зизанія, М. Смотрицького, І. Гізеля та ін.) підхопили і зреалізували її всупереч намірам творців, які бачили цю ідею в «україноцентричній версії». В цьому полягав один з постійних історичних парадоксів, що так часто постають перед дослідниками минулого: добрі наміри дають протилежні наслідки після їх реалізації. Треба зазначити, погляди про «експорт» великодержавних ідей з України до Московщини у XVII–XVIII ст. не є новими, їх уже порушували в українській історіографії (наприклад, праці київського історика В. Ткаченка).

Однією з дискусійних проблем, що її активно обговорюють західні історики, є справа козацької державности – Гетьманщини. І в цьому питанні їхні погляди дуже строкаті: від визнання державної повноцінности Гетьманщини (А. Каппелер, З. Когут, Ф. Сисин) до її заперечення (Е. Вілсон). Натомість поширеним на Заході є підхід до вивчення українсько-російських відносин крізь призму концепції імперій та імперіялізму, який дає змогу порівнювати взаємини двох народів з розвитком інших імперіяльних систем в Європі. І в цьому плані дослідники особливо цікавляться питанням специфіки Російської імперії та процесу її формування. Не викликає заперечень факт «особливого» становища слов'янських етносів у складі імперії, що їх можна порівняти з шотландсько-англійськими стосунками. З цим тісно пов'язана й низка інших питань: про колоніяльний статус України в складі Російської імперії, передумови формування української модерної нації та національного руху, виникнення й поширення панславізму тощо. Щодо інтерпретації названих проблем, то в західній історіографії існує велика кількість схожих або протилежних поглядів, які акцентують увагу здебільшого на національно-культурних аспектах у дусі теорії модернізації.

Далі у своєму огляді західної літератури автор монографії виокремлює стрижневі проблеми історії українсько-російських відносин у період існування СРСР. На Заході поширений погляд, що Радянський Союз, незважаючи на проголошені федералістські засади державної організації, став безпосереднім спадкоємцем і про-

довжувачем імперської Росії (с. 144). Поминаючи опис праць, присвячених українській революції 1917–1920 рр., голодомору 1932–1933 рр., сталінському терору, національній політиці КПРС тощо, здебільшого добре відомих сучасним українським дослідникам (праці М. фон Гаґена, І. П. Химки, Б. Кравченка, Д. Мейса, Р. Шпорлюка та ін.), звернімо увагу на черговий історичний парадокс, що його зауважують західні вчені. Йдеться про те, що радянська національна політика, всупереч прокламованим намірам ліквідації етнічної диференціяції і створення нової спільноти – «радянського народу», підтримала і прискорила процес творення націй, і російської також. Можна погодитися з автором монографії, що в працях західних авторів, присвячених радянському періодові історії України, українсько-російські стосунки «виглядають більш-менш збалансованими», в них «зважуються як відчутні втрати, так і певні досягнення, без яких важко було б уявити саму можливість виникнення незалежної української державности в кінці XX ст.» (с. 156). Важливо зазначити, що частина західних дослідників (Е. Вілсон, Е. Людеман, Д. Лейтин, О. Мотиль та ін.) вважають, що радянська національна політика спричинила формування чогось подібного до «української номенклатурної еліти», котра і відіграла основну роль у процесах трансформації від СРСР до незалежної України, і надалі посідає провідну позицію в сучасному українському істеблішменті. Все це засвідчує «особливий» характер розвитку України, Росії та пострадянських країн, причини якого до певної міри «залишаються загадкою для сучасних авторів» (с. 163).

Третій розділ присвячено аналізові проблем національних відносин у західній науковій літературі. Він до певної міри дублює відому книжку українського дослідника Г. Касьянова («Теорії нації та націоналізму», Київ, 1999), розширюючи її проблематику за рахунок менш знаних робіт західних науковців, а також прикладаючи до конкретики українсько-російських відносин останнього десятиріччя XX ст. Висвітлюючи поширені на Заході підходи до націй і націоналізму, автор робить висновок про те, що вивчення українських і російських проблем змусило вчених внести істотні доповнення й корективи до популярних концепцій національного розвитку. Судячи з тексту монографії, автор поділяє погляди, представлені в працях відомого Гарвардського професора Р. Шпорлюка, зокрема щодо суперечностей між двома концепціями націй – політичною й етнічною, котрі є наслідком тривалого історичного розвитку. Для російського націоналізму (як ідеології) характерне постійне прагнення до завершення формування російської нації на великодержавних слов'янофільських засадах («історичної спадкоємности»), в світлі яких Україна має першочергове політичне й психологічне значення, так би мовити, ключове в справі відбудови Росії як світової держави. За останні роки західні спостерігачі багато уваги приділили вивченню російського націоналізму в його різноманітних іпостасях (від екстремістського етнічного до комуністичного), дійшовши висновку, що «імперський синдром» свідомо чи підсвідомо є його наріжним каменем. Навіть найліберальніші й найпрагматичніші варіянти російського націоналізму схильні до використання глобалістичної та «інтеґраційної» риторики на взірець «євроінтеґрації», аби досягти бажаного зближення з Україною та Білоруссю. Що стосується українського націоналізму, то, на думку західних учених, його типологізація викликає серйозні труднощі через надзвичайну різноманітність демографічних, конфесійних, соціяльно-економічних і психологічних протилежностей (с. 190). У зв'язку з цим серед західних дослідників панує певна розгубленість щодо характеристики

українського націоналізму, який не вписується у відомі типологічні рамки. І навряд чи підходить «особливе» означення українського націоналізму як «націоналізму захисного типу», що його запропонував Т. Кузьо (с. 190). На нашу думку, особливості українського націоналізму (який назагал вписується в рамки запропонованої відомим чеським дослідником М. Грохом схеми національних рухів) пов'язані з апеляцією до історичної пам'яті (свідомости), постійним складником якої є роздвоєність між західними й східними цивілізаційними впливами, християнськими конфесіями, мовна близькість і спільні слов'янські корені з росіянами та білорусами, що в конкретних історичних умовах спричиняють дезорієнтацію його носіїв.

Наступні дві проблеми, що привертають пильну увагу західних науковців, – національна політика сучасної України й мовне питання. Їхні спостереження в цьому плані мають особливу цінність, оскільки ґрунтуються, по-перше, на солідних фактичних даних і, по-друге, на неупередженому ставленні до предмета. Назагал вони підтверджують багатонаціональність і багатокультурність сучасного українського соціюму, на що не можуть не зважати політичні лідери. Різні соціологічні дослідження дозволили визначити регіональні відмінності в самоідентифікації населення, серед якого вирізняються «радянські українці», «малоросійські українці», «безтурботні українці» і свідомі українці. З регіонального огляду «націоналістичному» Заходові України протистоїть «радянський» і «малоросійський» Схід, між якими лежить «консервативно-поміркований» Центр, що зрівноважує суперечності між двома першими. Наявність значного числа етнічних росіян і російськомовних українців (за даними 1997 р. – 11 млн. росіян і 17 млн. російськомовних українців проти 21 млн. україномовних українців), а також інших національних проблем (русинів і угорців у Закарпатті, татар у Криму тощо) створює несприятливий ґрунт для прискореної «українізації», викликає серйозні міжнаціональні тертя. Тому суто націоналістична політика не має жодних шансів на успіх, як це показав розвиток подій після 1991 р., і водночас дає вагомі козирі пострадянській номенклатурі, що спирається на переважання трьох «особливих» груп українців, а також росіян.

Така строкатість і нечітка національна ідентичність значної маси населення України свідчить про незавершеність процесу формування як української етнічної, так і політичної націй. Навіть більше, ці процеси, що відбуваються в умовах незавершености демократичних перетворень і нестабільности на всьому пострадянському просторі, містять загрозу гострих міждержавних конфліктів, насамперед між Україною та Росією. Ці загрози й намагається простежити автор через призму досліджень західних політологів, соціологів і культурологів у тісно пов'язаних між собою четвертому й п'ятому розділах монографії. Українському читачеві вони цікаві також тим, що в них наведено чимало оригінальних і маловідомих загалові документальних даних, украй важливих для осмислення сучасного стану українсько-російських стосунків.

Українсько-російські стосунки на сучасному етапі та їх бачення західними дослідниками автор книжки розглядає з перспективи двох підходів – геополітичного та цивілізаційного. У четвертому розділі він звертається до питань геополітичної зумовлености зовнішньої політики незалежної України та її оцінки західними експертами. Докладно висвітлено різні підходи західних учених до особливого місця, яке посідає Україна в Європі – між західноєвропейською «атлантичною» цивілізацією і «євразійською» російською. В зв'язку з цим автор торкається концепції

Центрально-Східної Європи як пограничного регіону між названими цивілізаціями Заходу й Сходу континенту. Тому, на думку західних аналітиків, серед яких дедалі частіше виступають сучасні політики, набула особливого значення зовнішньополітична орієнтація незалежної України, що відіграє ключову роль у справі майбутнього розвитку Європи і світу. Водночас вони з розумінням ставляться до складності суспільно-політичної ситуації всередині України, на яку змушені зважати її правлячі кола, що намагаються лавірувати між Заходом і Сходом, остерігаючися як відверто прозахідної, так і занадто проросійської політики, котра могла би викликати внутрішні конфлікти в поділеному суспільстві.

Перспективи «європейського вибору» України та їх оцінку західними вченими автор докладно простежує стосовно відносин України з НАТО й ЕС. У своїх розмірковуваннях він уже цілком входить в царину політологічних студій, а дійовими особами виступають переважно західні політики й експерти. Сутність дискусій серед західних спостерігачів зводиться до проблем можливости і доцільности розширення НАТО й ЕС за рахунок посткомуністичних країн, включаючи Україну та Росію. Думки західних аналітиків з цього приводу характеризуються діяметрально протилежними позиціями. Щодо України, то вони враховують інерцію антинатівського мислення значної частини населення, схильного зберігати орієнтацію на Росію та створення противаги НАТО на сході Європи. Дослідник докладно аналізує різні погляди західних учених на ці проблеми, порівнюючи їх з політичними кроками українського керівництва. Він констатує, що як на Заході, так і серед певної частини українського істеблішменту утвердилося переконання, що європейський вибір України нерозривно пов'язаний з послідовним рухом у напрямку створення демократичних інституцій і громадянського суспільства. Водночас такий рух гальмується як внутрішньополітичною ситуацією в країні, так і серйозним зовнішньополітичним тиском з боку Росії. Побіжно автор торкається і проблематики українсько-польських відносин, котрі розвивалися особливо динамічно впродовж 1990-х років і створювали ілюзію про однозначний прозахідний вибір України. Керівники держави сподівалися (і небезпідставно) через проміжні регіональні структури посткомуністичних країн, як-от Вишеградська група (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія), прокласти шлях до Європи. Однак у другій половині 1990-х років ситуація докорінно змінилася, коли ця група розвалилася внаслідок прийняття її членів до НАТО і відкриття шлагбаума для вступу в ЕС.

На початку XXI ст. Україна залишилася наодинці, й перед нею відкрилася не дуже сприятлива перспектива служити «буфером» між Заходом і Сходом. У підсумку автор констатує, що, попри дуже розбіжні оцінки західних експертів, більшість із них сходяться на думці, що внаслідок згаданих вище внутрішньо- і зовнішньополітичних чинників Україні важко обрати чіткі стратегічні пріоритети, досягти на їх підставі внутрішнього політичного консенсусу (с. 294). Тому й надалі найкращим курсом для неї залишатиметься модель «балансу інтересів» – зближення з євроатлантичними структурами і водночас розширення партнерських зв'язків з Росією. Хоч як дивно, але з огляду на такі міркування чимало західних експертів позитивно оцінюють зусилля правлячих кіл України стосовно будівництва її політики на міжнародній арені. Навіть більше, вони вважають, що умовою збереження незалежности буде її реальне просування до демократії, а також рух до Європи разом з Росією (с. 295).

У п'ятому розділі монографії В. Петровського йдеться про оцінку західними вченими сучасного стану розвитку двосторонніх українсько-російських відносин. У полі зору автора – проблеми засад цих стосунків, військово-політичні складники, проблеми Криму й Чорноморського флоту. Завершує монографію розгляд футурологічних прогнозів західних спеціялістів щодо подальшого розвитку українсько-російських відносин. Більшість порушених питань знані українському читачеві з повідомлень ЗМІ, публіцистики, парламентських дебатів тощо. Тому, не зупиняючися на відомих речах, відзначимо найсуттєвіші моменти. Західні експерти характеризують зовнішню політику сучасної Росії здебільшого як архаїчну й неоімперіяльну. На їхню думку, підкріплену серйозним аналізом політичних документів і дипломатичних дій, російське керівництво не може змиритися з утратою великодержавного статусу й погодитися з існуванням незалежної України. З цього огляду західні аналітики оперують багатим фактичним матеріялом, який не залишає сумнівів щодо прагнення Росії відродити свою потугу і вплив принаймні в частині «ближнього зарубіжжя» – в пострадянських країнах. Одним з вагомих засобів тиску на Україну були проблеми формування українських збройних сил, а також ядерного роззброєння. Останню проблему, що стала безпрецедентним явищем міжнародного життя, в цілому позитивно оцінено на Заході. Водночас там не закривають очі на той факт, що ядерне роззброєння України сталося під тиском не тільки Москви, а й США і Західної Европи, стривожених можливістю збройного конфлікту між двома сусідами (Україною і Росією), який міг перерости в ядерний.

У рецензованій книжці достатньо докладно висвітлено суперечності між Україною та Росією навколо Криму й Чорноморського флоту, ці суперечності супроводжено оцінками західних експертів. Назагал вони песимістично трактують досягнуті між Україною і Росією домовленості щодо цих питань, вважаючи їх «бомбою уповільненої дії» (с. 347). Це засвідчила й ситуація з українським островом Тузла у Керченській протоці восени 2003 р., коли Росія спробувала добудувати до нього дамбу і приєднати до російської території. І цього разу між керівниками обох країн було досягнуто хитке порозуміння щодо спільного використання Керченської протоки для судноплавства й поділу акваторії Азовського моря. Проте і надалі Крим та проблема Чорноморського флоту залишаються дражливими питаннями двосторонніх стосунків.

Футурологічні прогнози – справа невдячна, але потрібна з огляду на констатацію наявного стану справ. Цілком зрозуміло, що більшість західних науковців приділяють основну увагу прогнозам щодо розвитку Росії як великої ядерної держави, котра прагне повернути свій вплив у світовому співтоваристві. На їхню думку, сучасна правляча група в Росії (на чолі з президентом В. Путіним) демонструє тенденцію повернення до авторитарного правління з великодержавними акцентами. За таких умов прогнози щодо України виглядають здебільшого похмуро: від утворення союзу Росії, Білорусі та України до українсько-російського збройного конфлікту. Запобігти цим неприємностям, на їхній погляд, може насамперед обережна й виважена політика українського керівництва як усередині України, так і на міжнародній арені.

Завершальні висновки монографії В. Петровського повторюють окреслені попередньо. Наголошення потребують, зокрема, ті, що стосуються розширення українознавчих студій на Заході. Інтерес до минулого й теперішнього України стимулюють сучасні політичні процеси, котрі мають особливе значення для майбутнього

європейського континенту. Більшість західних дослідників звертають увагу насамперед на внутрішньополітичний стан українського суспільства, поділеного за етнічними, соціяльними й політичними ознаками. Саме він породжує сумніви західних спостерігачів у сприятливому розвитку українсько-російських відносин, відбиваючи як стереотипи минулих підходів до їх висвітлення, так і особливості історичної долі двох сусідніх народів.

Назагал рецензована монографія справляє позитивне враження, насамперед з огляду на обсяг залученого історіографічного матеріялу, а також на вміння виокремити в ньому і простежити головні сюжети. Водночас впадає в очі певна недосконалість обраного автором структурного принципу: до одних і тих же праць дослідник змушений неодноразово повертатись у різних розділах, в результаті чого губиться загальне уявлення про провідні напрями історико-політологічної думки на Заході щодо України й Росії та їхніх узаємних стосунків на сучасному етапі. Повторюваність сюжетів, особливо в першому й другому розділах, де йдеться про одних і тих самих авторів (наприклад, до Р. Солчаника та його праць автор повертається десятки разів у різних розділах, постійно зазначаючи, що він є консультантом РЕНД-корпорації в Санта-Моніці). У книжці також трапляються окремі неточності, як-от з київським ученим В. Потульницьким, котрий декілька разів опиняється серед грона західних учених (с. 77, 81, 140), а відомий український діяч М. Горинь (Микола чи Михайло?), всупереч твердженню автора на с. 282, ніколи не був мером Львова.

Проте завдання рецензента – не дошукуватися дрібних огріхів, а спробувати визначити місце даної праці в потоці сучасної української науки. З цього огляду монографія В. Петровського перебуває на стику історіографії, історії та політології, з наголосом на останній. Її значення є безсумнівним у справі ознайомлення українських науковців і загалу з доробком західних дослідників у вивченні минулого розвитку й сучасного стану двох великих сусідніх держав і народів, об'єднаних і водночас обтяжених складною історичною свідомістю, що затуманює погляд і перешкоджає з оптимізмом дивитися в майбутнє. Давно підмічено, що постійне «роздряпування» минулого не дозволяє комфортно почуватися у сьогоденні. Західні дослідники своїми працями прагнуть, як видається, дати взірець цілком прагматичного ставлення до минулого, аби спрогнозувати подальшу долю як двох країн, так і світового співтовариства. Констатацію «нездорового» стану українсько-російських відносин у їх сучасному вигляді та історичній ретроспективі, що її підкреслюють дослідники на Заході, може бути використано для лікування «пацієнта», якщо діягноз встановлено з допомогою здобутків новочасної науки. Монографія В. Петровського наявно демонструє засоби й інструментар сучасних соціяльно-гуманітарних наук на Заході, який виглядає цілком переконливо. Та увага і значущість, що її нині надають багато західних учених Україні та Росії, а також їхнім узаємним стосункам, з одного боку, підсвідомо тішить амбіції, а з другого – сповнює тривоги за відповідальність тих політиків обох держав, котрі тримають у своїх руках хиткі важелі їхньої долі.

Леонід ЗАШКІЛЬНЯК